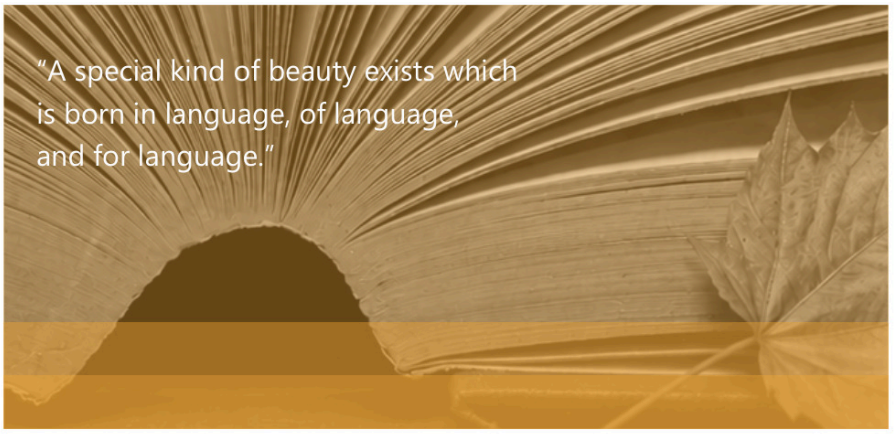
VOLUME 10, OCTOBER 2026
ISSN: 3060-4958

The Lingua Spectrum

UZBEKISTAN STATE WORLD
LANGUAGES UNIVERSITY

MORE INFO:

www.lingvospektr.uz

t.me/thelinguaspectrum

CONTENTS

LINGUISTICS		**4**
Sulaymanova N.J.	A comparative analysis of the cognitive-semantic features of conceptual metaphors in English and Uzbek	5
Allayarova M.T.	Linguocognitive and linguocultural features of figurative toponyms in Uzbek and English	13
Tashpulatova Sh.Z.	Linguopsychological Foundations of the Expression of Mental States in English and Uzbek	20
Rakhimova U.S.	The poetics of the mother image in 19th-century English novels: the interpretation of biological and surrogative motherhood	27
Umarova Sh.I.	Combinatorial properties of collocations	33
Suvanova Kh.B.	Linguocognitive and pragmatic features of female inner speech: a comparative analysis of V. Woolf's "Mrs Dalloway" and O. Hoshimov's "Ikki eshik orasi"	41
Pazilova N.M., Nancy M. Ackles	National-cultural code and the linguistic construction of social identity in Jura Fozil's "The garden": A Linguopragmatic study	48
Saloxiddinov M.Sh.	Article title: cognitive-axiological features and linguocultural representation of the family concept in Uzbek and English	61
Kosheva D.Kh.	Linguocultural analysis of oral discourse: key parameters and methodological cautions	72
Jo'rayeva N.S.	Semantic gradation and stylistic differentiation of verbs expressing smiling in English and Uzbek	81
Abdulkhaeva M.M.	The role of paragraphemic devices in the theoretical and stylistic analysis of written discourse	87
Pazilova N.M., Makhmudova M.N.	Abdurauf Fitrat's term-formation principles and the semantic-functional adaptation of artificial intelligence terms into Uzbek	93
Pazilova N.M., Imomova Z.M.	Speech strategies and gender roles in Abdurauf Fitrat's family discourse: a linguopragmatic analysis of "Oila"	100
Shakurova N.Kh.	National-cultural and cognitive features of the concept "Mother" in English and Uzbek	107
Abdujalilov M.I.	The linguistic nature of lexical units denoting attributes in Uzbek and Russian	117
Chulliyev N.A.	The theoretical foundations of constructing and expressing collective knowledge in political discourse	128
Song D.	Multilingual guided interpretation mechanisms for foreign tourists in living museums: A case study of the Konigil Tourism Village in Samarkand	138

Linguocognitive and linguocultural features of figurative toponyms in Uzbek and English

Allayarova Malika Tolibovna
malika.allayarova@icloud.com
Student of the Faculty of Philology and Translation Studies,
Samarkand State Institute of Foreign Languages

Annotation *This study provides a comprehensive comparative analysis of the lexical-semantic, cognitive, and axiological characteristics of figurative toponyms in the Uzbek and English languages. Particular attention is paid to the principal components shaping the semantic structure of place names, including colour terms, landscape features, flora and fauna, anthropogenic factors, and evaluative elements. The study examines the role of cognitive mechanisms such as metaphor and metonymy in the formation of figurative toponyms and explains their significance in the perception and conceptualization of reality and the construction of a linguistic worldview. Common features and culturally specific characteristics of the Uzbek and English toponymic systems are considered from a comparative perspective. The denotative and connotative meanings of place names, as well as their associative and axiological content, are also analysed. Based on a synthesis of existing classification approaches, the study argues for a multilayered model that integrates semantic, cognitive, linguistic, and cultural characteristics rather than relying on a single classification criterion. The findings demonstrate that figurative toponyms are significant linguistic units reflecting the interaction of language, cognition, culture, and national worldview.*

Keywords *Figurative toponym, toponymy, cognitive semantics, metaphor, metonymy, axiology, linguistic worldview, linguoculturology*

O‘zbek va ingliz tillarida obrazli toponimlarning llingvokognitiv va lingvokulturologik xususiyatlari

Allayarova Malika Tolibovna
malika.allayarova@icloud.com
Filologiya va tarjimashunoslik fakulteti talabasi,
Samarqand davlat chet tillar instituti

Annotatsiya *Mazkur ilmiy tadqiqotda o‘zbek va ingliz tillaridagi obrazli toponimlarning leksik-semantik, kognitiv hamda aksiologik xususiyatlari qiyosiy yondashuv asosida kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda toponimlarning semantik strukturasini shakllantiruvchi asosiy komponentlar, xususan, rang, landshaft, flora va fauna, antropogen omillar hamda baholovchi birliklarning o‘rni yoritiladi. Obrazli toponimlarning vujudga kelishida metafora va metonimiya kabi kognitiv mexanizmlarning ahamiyati ochib berilib, ularning insonning borliqni idrok etishi, konseptuallashtirishi va lingvistik dunyoqarashini shakllantirishdagi vazifasi asoslanadi. O‘zbek va ingliz toponimik tizimlaridagi umumiy hamda milliy-madaniy xususiyatlar qiyosiy jihatdan ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, toponimlarning denotativ va konnotativ ma’nolari, assotsiativ hamda aksiologik mazmuni, ularning milliy tafakkur va madaniy qadriyatlar bilan bog‘liqligi tahlil etiladi. Mavjud tasnifiy yondashuvlarni umumlashtirish asosida obrazli toponimlarni faqat bitta semantik mezon bilan cheklamasdan, ularning lingvistik, kognitiv va madaniy xususiyatlarini*

uyg‘unlashtiruvchi ko‘p qatlamli model asosida o‘rganish zarurligi asoslanadi. Bunday yondashuv toponimik birliklarning mazmuniy tuzilishini yanada chuqurroq ochish, ikki tilga xos o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari obrazli toponimlarning til, tafakkur, milliy madaniyat va insonning olamni idrok etish jarayoni o‘rtasidagi uzviy munosabatni ifodalovchi muhim lingvistik birlik ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar *Obrazli toponim, toponimika, kognitiv semantika, metafora, metonimiya, aksiologiya, lingvistik dunyoqarash, lingvokulturologiya*

Лингвокогнитивные и лингвокультурологические особенности образных топонимов в узбекском и английском языках

Аллаярова Малика Толибовна
malika.allayarova@icloud.com
Студент(ка) факультета филологии и переводоведения,
Самаркандский государственный институт иностранных языков

Аннотация *В данной научной статье проводится комплексный сопоставительный анализ лексико-семантических, когнитивных и аксиологических особенностей образных топонимов узбекского и английского языков. Особое внимание уделяется основным компонентам, формирующим семантическую структуру топонимов, в частности цветовым обозначениям, ландшафтным характеристикам, названиям флоры и фауны, антропогенным факторам и оценочным элементам. Раскрывается роль таких когнитивных механизмов, как метафора и метонимия, в образовании топонимических единиц, а также определяется их значение в процессах восприятия, концептуализации действительности и формирования языковой картины мира. В сопоставительном аспекте рассматриваются общие и национально-культурные особенности узбекской и английской топонимических систем. Анализируются денотативные и коннотативные значения, ассоциативное и аксиологическое содержание географических названий, а также их связь с национальным мышлением и культурными ценностями. На основе обобщения существующих классификационных подходов обосновывается необходимость изучения образных топонимов в рамках многоуровневой модели, объединяющей их семантические, когнитивные, лингвистические и культурные характеристики. Такой подход позволяет глубже раскрыть содержательную структуру топонимических единиц и определить сходства и различия между двумя языками. Результаты исследования показывают, что образные топонимы являются значимыми языковыми единицами, отражающими тесную взаимосвязь языка, мышления, национальной культуры и особенностей восприятия человеком окружающей действительности.*

Ключевые слова *Образный топоним, топонимика, когнитивная семантика, метафора, метонимия, аксиология, языковая картина мира, лингвокультурология*

O‘zbek va ingliz tillaridagi obrazli toponimlar inson tafakkurining lingvistik ifodasi sifatida nafaqat nominativ birliklar, balki murakkab semantik va madaniy strukturalar sifatida namoyon bo‘ladi. Toponimika fanining rivojlanishi bilan birga geografik nomlarning faqat joyni belgilash vositasi emasligi, balki ular orqali insonning atrof-muhitni idrok etishi, baholashi va konseptuallashtirish jarayoni aks etishi tobora yaqqol namoyon bo‘lib bormoqda. Ayniqsa, obrazli toponimlar ushbu jarayonning eng faol shakli bo‘lib, ular o‘zida metaforik tafakkur, assotsiativ idrok va aksiologik baholashni mujassam etadi.

Toponimlarning leksik-semantik tasnifi masalasi tilshunoslikda muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Bu borada A.H. Smith geografik nomlarning tarkibiy elementlarini semantik jihatdan tahlil qilish orqali ularni tizimlashtirish zarurligini ta’kidlaydi (Smith, 1956). Uning fikricha, toponimlar o‘z ichida muayyan semantik komponentlarni saqlaydi va ular orqali tarixiy hamda tabiiy muhit haqida ma’lumot beradi. Ushbu yondashuv obrazli toponimlarga ham to‘liq tatbiq etiladi, chunki ular aynan shu semantik komponentlarning kuchli ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi.

V.A. Nikonov toponimlarni semantik motivatsiyasiga ko‘ra tasniflash zarurligini qayd etib, ularning aksariyati inson tafakkuridagi obrazlar asosida shakllanishini ta’kidlaydi (Nikonov, 1965). Bu fikr obrazli toponimlarning mohiyatini tushunishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Darhaqiqat, inson muayyan geografik obyektni nomlashda uning eng muhim, ko‘zga tashlanadigan yoki hissiy jihatdan ta’sir qiluvchi belgilarini tanlaydi va shu asosda nom yaratadi. Bu jarayon esa toponimlarning leksik-semantik tuzilmasini belgilaydi.

Obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifini amalga oshirishda, avvalo, ularning asosiy semantik komponentlarini aniqlash zarur. Birinchi navbatda, rang semantikasi asosidagi toponimlar alohida guruhni tashkil etadi. O‘zbek tilida *“Oqtepa”, “Qoradaryo”, “Qiziltepa”* kabi nomlar keng tarqalgan bo‘lsa, ingliz tilida *“Blackpool”, “Greenwich”, “Whitehaven”* kabi toponimlar uchraydi. Rang komponenti bu yerda nafaqat vizual belgi sifatida, balki aksiologik baho ifodachisi sifatida ham xizmat qiladi. Masalan, *“oq”* komponenti poklik va ijobiylikni bildirsa, *“qora”* ko‘pincha chuqurlik yoki xavf bilan bog‘liq assotsiatsiyalarni keltirib chiqaradi. Bu holat rang semantikasining universal va madaniy xususiyatlarini bir vaqtning o‘zida aks ettiradi.

Ikkinchi muhim guruh – landshaft va geografik xususiyatlarga asoslangan obrazli toponimlardir. Bu guruhga kiruvchi nomlar insonning atrof-muhitni bevosita idrok etishi bilan bog‘liq. Masalan, o‘zbek tilidagi *“Toshkent”, “Balandtog‘”, “Chilonzor”* kabi nomlar obyektning fizik xususiyatlarini aks ettiradi. Ingliz tilida esa *“Oxford”, “Cambridge”, “Highland”* kabi toponimlar shu guruhga kiradi. A.H. Smith bu turdagi toponimlarni eng qadimiy qatlam sifatida baholab, ularning insonning amaliy ehtiyojlari bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi (Smith, 1956). Bu fikrni kengaytirgan holda aytish mumkinki, landshaft asosidagi toponimlar inson va tabiat o‘rtasidagi bevosita aloqaning lingvistik ifodasidir.

Uchinchi guruh – flora va fauna bilan bog‘liq obrazli toponimlar. O‘zbek tilida *“Chilonzor”, “Bodomzor”, “Qamishli”* kabi nomlar uchrasa, ingliz tilida *“Oakwood”, “Foxhill”, “Deerfield”* kabi toponimlar mavjud. Bu turdagi nomlar insonning ekologik tafakkuri va tabiat bilan uyg‘unligini aks ettiradi. Shu jihatdan ular ekologik axborotni ham o‘zida mujassam etadi.

To‘rtinchi guruh – antropogen omillar asosidagi toponimlar. Bu guruhga kiruvchi nomlar inson faoliyati bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ular ko‘pincha kasb, ijtimoiy tuzilma yoki tarixiy voqealarni aks ettiradi. Ingliz tilidagi *“Baker Street”, “Kingston”, “Sheffield”* kabi nomlar bunga misol bo‘la oladi. O‘zbek tilida

esa *"Paxtakor", "Dehqonobod"* kabi toponimlar ushbu guruhni tashkil etadi. Bu turdagi nomlar inson faoliyatining til orqali aks etishini ko'rsatadi.

Beshinchi guruh – aksiologik va baholovchi komponentlarga ega obrazli toponimlardir. N.D. Arutyunova baholash kategoriyasining til tizimidagi o'rnini ta'kidlab, uning kommunikativ ahamiyatini alohida qayd etadi (Arutyunova, 1988). Obrazli toponimlarda bu jihat ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, *"Go'zaltepa", "Yaxshikent"* kabi nomlar ijobiy bahoni ifodalaydi, ingliz tilidagi *"Pleasant Valley", "Fairview"* kabi toponimlar ham shunday funksiyani bajaradi.

Oltinchi guruh – metaforik asosdagi toponimlardir. G. Lakoff va M. Johnsonning konseptual metafora nazariyasiga ko'ra, metafora inson tafakkurining asosiy mexanizmlaridan biridir (Lakoff, Johnson, 1980). Bu jarayon toponimiyada ham yaqqol namoyon bo'ladi. Masalan, *"Oltinsoy"* yoki *"Silverstone"* kabi nomlar real xususiyatdan ko'ra, obrazli bahoni ifodalaydi.

E.S. Kubryakova tilni kognitiv tizim sifatida talqin qilib, unda bilimlarning kategoriyalashuvi muhim rol o'ynashini ta'kidlaydi (Kubryakova, 2004). Shu nuqtayi nazardan qaraganda, obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifi inson tafakkuridagi kategoriyalashuv jarayonini aks ettiradi. Ya'ni, inson borliqni muayyan semantik guruhlarga ajratib, ularni til orqali ifodalaydi.

Yu.M. Lotman madaniyatni belgilar tizimi sifatida talqin qilib, unda tilning markaziy rolini ko'rsatadi (Lotman, 1992). Obrazli toponimlar esa ushbu tizimning muhim elementi bo'lib, ular orqali madaniy kodlar uzatiladi. Shu bois ularning tasnifi nafaqat lingvistik, balki madaniy ahamiyatga ham ega.

Menimcha, obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifi faqat bir mezon asosida emas, balki ko'p qatlamli model asosida amalga oshirilishi zarur. Chunki ko'plab toponimlar bir vaqtning o'zida bir nechta semantik guruhga tegishli bo'lishi mumkin. Masalan, *"Qoratepa"* bir vaqtning o'zida rang va landshaft belgilarini o'zida mujassam etadi. Bu esa toponimlarning murakkab semantik tabiatini ko'rsatadi.

Shuningdek, zamonaviy toponimik jarayonlar ham ushbu tasnifni qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Globalizatsiya sharoitida yangi toponimlar ko'pincha sun'iy ravishda yaratiladi va ular an'anaviy obrazlilikdan farq qiladi. Bu esa toponimikaning dinamik tizim ekanini ko'rsatadi va yangi ilmiy yondashuvlarni talab etadi.

Obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifi masalasini yanada chuqurlashtirish uchun ularning semantik strukturasidagi ichki qatlamlarni ham tahlil qilish zarur bo'ladi. Chunki har qanday toponim tashqi shakl jihatidan oddiy ko'rinsa-da, uning ichki mazmuni ko'p komponentli va ko'p darajali tizimni tashkil etadi. Bu jihat ayniqsa obrazli toponimlarda yaqqol namoyon bo'ladi, chunki ularda nominativlik bilan bir qatorda konnotativ va assotsiativ ma'nolar ham mavjud.

Toponimlarning semantik tuzilmasida denotativ va konnotativ komponentlar o'zaro uyg'unlikda namoyon bo'ladi. Denotativ komponent obyektning bevosita nomini bildirsa, konnotativ komponent esa unga yuklangan qo'shimcha ma'no, baho va assotsiatsiyalarni ifodalaydi. Masalan, *"Qiziltepa"* toponimida *"qizil"* komponenti denotativ jihatdan rangni bildirsa-da, konnotativ jihatdan u issiqlik, energiya yoki tarixiy-siyosiy mazmunni ham ifodalashi mumkin. Ingliz tilidagi *"Black Forest"* yoki *"Green Valley"* kabi toponimlarda ham ayni jarayon kuzatiladi. Bu esa obrazli toponimlarning ko'p qatlamli semantik tabiatini ko'rsatadi.

V.A. Nikonov toponimlarning semantik strukturasini tahlil qilar ekan, ularning ko'pchiligi tarixiy qatlamlarga ega ekanini ta'kidlaydi, ya'ni bir toponim turli davrlarda turlicha talqin qilinishi mumkin (Nikonov, 1965). Bu holat obrazli toponimlarning dinamik xususiyatini ko'rsatadi. Masalan, dastlab faqat geografik belgi sifatida yaratilgan nom keyinchalik madaniy yoki ramziy ma'no kasb etishi mumkin. Shu jihatdan qaraganda,

toponimlar semantik evolyutsiyaga ega birliklar sifatida o‘rganilishi zarur.

Obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifida yana bir muhim jihat – ularning motivatsiya darajasidir. Ba’zi toponimlar to‘liq motivatsiyalangan bo‘lib, ularning ma’nosi aniq va tushunarli bo‘ladi, masalan, *“Balandtog‘”* yoki *“Greenhill”*. Boshqa toponimlar esa qisman motivatsiyalangan yoki hatto demotivatsiyaga uchragan bo‘lishi mumkin, ya’ni ularning asl ma’nosi vaqt o‘tishi bilan unutilgan. A.H. Smith bu jarayonni toponimlarning tarixiy rivojlanishi bilan bog‘lab, ularning etimologik tahlilini muhim deb hisoblaydi (Smith, 1956).

E.S. Kubryakova tomonidan ilgari surilgan kognitiv yondashuvga ko‘ra, til birliklari inson tafakkuridagi konseptual strukturalarning aksidir (Kubryakova, 2004). Shu nuqtayi nazardan qaraganda, obrazli toponimlarning tasnifi inson tafakkuridagi kategoriyalar tizimini aks ettiradi. Ya’ni, inson borliqni rang, shakl, funksiya, baho kabi mezonlar asosida tasniflaydi va bu tasnif til orqali ifodalanadi. Demak, toponimlar inson ongidagi konseptual xaritaning lingvistik modeli hisoblanadi.

Metafora va metonimiya obrazli toponimlarning shakllanishida asosiy kognitiv mexanizmlar sifatida namoyon bo‘ladi. G. Lakoff va M. Johnson metaforani faqat stilistik vosita emas, balki tafakkur shakli sifatida talqin qiladi (Lakoff, Johnson, 1980). Bu fikr toponimlarga ham to‘liq taalluqli. Masalan, *“Oltinsoy”* nomi real oltin mavjudligini emas, balki boylik va qadr-qimmatni ifodalaydi. Ingliz tilidagi *“Silverstone”* ham shunga o‘xshash metaforik asosga ega. Metonimik toponimlarda esa obyekt uning bir qismi yoki unga aloqador unsur orqali nomlanadi, masalan, *“Chilonzor”* daraxt nomi orqali hududni ifodalaydi.

N.D. Arutyunova baholash kategoriyasining til tizimidagi rolini tahlil qilib, uning inson faoliyatini yo‘naltiruvchi funksiyasini ta’kidlaydi (Arutyunova, 1988). Obrazli toponimlarda bu jihat ayniqsa muhimdir, chunki ular orqali inson muayyan hududga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabat bildiradi. Masalan, *“Yaxshikent”* yoki *“Go‘zaltepa”* kabi nomlar ijobiy bahoni ifodalasa, *“Achchiqko‘l”* yoki *“Qorabotqoq”* kabi nomlar salbiy assotsiatsiyalarni keltirib chiqaradi. Bu esa toponimlarning pragmatik funksiyasini ko‘rsatadi.

Yu.M. Lotman madaniyatni belgilar tizimi sifatida talqin qilib, unda til orqali axborot uzatilishini asosiy mexanizm sifatida ko‘rsatadi (Lotman, 1992). Obrazli toponimlar esa ushbu axborotning muhim tashuvchisi hisoblanadi. Ular orqali nafaqat geografik ma’lumot, balki madaniy qadriyatlar, tarixiy voqealar va kollektiv xotira ham uzatiladi. Shu bois toponimlarni faqat lingvistik birlik sifatida emas, balki madaniy fenomen sifatida ham o‘rganish zarur.

Menimcha, o‘zbek va ingliz tillaridagi obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifi masalasida asosiy muammo ularning ko‘p qatlamli tabiatini yetarlicha hisobga olmaslik bilan bog‘liq. Ko‘plab tadqiqotlarda toponimlar faqat bitta mezon asosida tasniflanadi, holbuki real til materialida bir toponim bir vaqtning o‘zida bir nechta semantik guruhga tegishli bo‘lishi mumkin. Shu bois kompleks, integrativ yondashuv zarur.

Shuningdek, qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilida obrazli toponimlar ko‘proq tabiiy muhit va ekologik belgilar asosida shakllangan bo‘lsa, ingliz tilida antropogen va tarixiy omillar nisbatan ustunroq. Bu esa har ikki xalqning tarixiy rivojlanish yo‘li va mentaliteti bilan izohlanadi. O‘zbek toponimiyasida tabiat bilan uyg‘unlik, ingliz toponimiyasida esa ijtimoiy faoliyat aks etadi.

Zamonaviy toponimik jarayonlar ham ushbu tasnifga yangicha qarashni talab etadi. Globalizatsiya natijasida ko‘plab yangi nomlar paydo bo‘lib, ular ko‘pincha sun’iy va marketingga asoslangan bo‘ladi. Bu esa an’anaviy obrazli toponimlarning semantik chuqurligini kamaytiradi. Shu bois tarixiy toponimlarni saqlash va ularni ilmiy

jihatdan o‘rganish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, o‘zbek va ingliz tillaridagi obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifi ularning murakkab semantik tuzilmasini ochib berishga xizmat qiladi. Ushbu tasnif orqali inson tafakkuri, madaniyati va tarixiy tajribasining lingvistik ifodasi sifatida toponimlarning mohiyati yanada chuqurroq anglanadi. Obrazli toponimlar til tizimining eng boy va ko‘p qirrali qatlamlaridan biri bo‘lib, ularni kompleks yondashuv asosida o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biridir.

Obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifini yanada mukammalroq anglash uchun ularning semantik qatlamlari bilan bir qatorda funksional yuklamasini ham chuqur tahlil qilish zarur bo‘ladi. Chunki har qanday obrazli toponim faqatgina nomlash vositasi sifatida emas, balki kommunikativ jarayonda faol ishtirok etuvchi semantik birlik sifatida namoyon bo‘ladi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, obrazli toponimlarning funksional xususiyatlari ularning leksik-semantik tasnifi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, bu ikki jihat o‘zaro integratsiyada o‘rganilishi lozim.

Toponimlarning kommunikativ funksiyasi, avvalo, ularning informativlik darajasi bilan belgilanadi. Obrazli toponimlar ko‘pincha o‘zida muayyan geografik obyekt haqida qo‘shimcha axborotni ham saqlaydi. Masalan, *“Sho‘rko‘l”* toponimi suvning sho‘r ekanini bildirsa, *“Yashilvodiy”* nomi hududning sero‘t va yashil ekaniga ishora qiladi. Ingliz tilidagi *“Blackwater”* yoki *“Dryhill”* kabi nomlar ham ayni informativ funksiyani bajaradi. Bu esa obrazli toponimlarning inson hayotida amaliy ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, obrazli toponimlar orientatsion funksiyani ham bajaradi. Ya’ni ular insonning makonda yo‘nalishini aniqlashga yordam beradi. Bunda ayniqsa landshaft va rang semantikasi asosidagi toponimlar muhim rol o‘ynaydi. Masalan, *“Oqtepa”* yoki *“Balandtog‘”* kabi nomlar nafaqat obyektni bildiradi, balki uning boshqa obyektlarga nisbatan joylashuvini ham anglatadi. Bu jihat toponimlarning pragmatik funksiyasi bilan ham bog‘liq.

Obrazli toponimlarning yana bir muhim funksiyasi – aksiologik funksiyadir. Bu funksiya orqali toponimlar inson ongida muayyan baholovchi tasavvurlarni shakllantiradi. N.D. Arutyunova ta’kidlaganidek, baholash kategoriyasi tilning ajralmas qismi bo‘lib, u kommunikativ jarayonda muhim rol o‘ynaydi (Arutyunova, 1988). Masalan, *“Go‘zaltepa”*, *“Yaxshikent”* kabi nomlar ijobiy bahoni ifodalasa, *“Qorabotqoq”* yoki *“Achchiqko‘l”* kabi nomlar salbiy bahoni bildiradi. Bu esa toponimlarning inson xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatish imkoniyatini ochib beradi.

Kognitiv nuqtayi nazardan qaraganda, obrazli toponimlar inson tafakkuridagi konseptual tizimning aksidir. E.S. Kubryakova tilni bilimlarni saqlash va uzatish vositasi sifatida talqin qilib, unda konseptualizatsiya jarayonining muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi (Kubryakova, 2004). Obrazli toponimlar orqali inson borliqni muayyan kategoriyalar asosida idrok etadi va bu idrok til orqali mustahkamlanadi. Masalan, rang asosidagi toponimlar insonning rang kategoriyalari orqali borliqni tasniflashini ko‘rsatadi.

Metaforik va metonimik mexanizmlar obrazli toponimlarning semantik tuzilmasida markaziy o‘rin tutadi. G. Lakoff va M. Johnson metaforani tafakkur mexanizmi sifatida talqin qilib, uning til birliklarida keng qo‘llanilishini asoslab beradi (Lakoff, Johnson, 1980). Bu jarayon toponimiyada ham yaqqol ko‘rinadi. Masalan, *“Oltinsoy”* yoki *“Silverstone”* kabi nomlar real xususiyatni emas, balki obrazli bahoni ifodalaydi. Metonimik toponimlarda esa obyekt uning bir qismi orqali nomlanadi, bu esa iqtisodiy va lingvistik jihatdan tejamkorlikni ta’minlaydi.

O‘zbek va ingliz toponimiyasini qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, har ikki tilda obrazli toponimlarning asosiy semantik guruhlari o‘xshash bo‘lsa-da, ularning ustuvorlik darajasi farqlanadi. O‘zbek tilida

tabiiy muhit, landshaft va ekologik belgilar asosidagi toponimlar ko‘proq uchrasa, ingliz tilida antropogen va tarixiy omillar ustunlik qiladi. Bu farq har ikki xalqning tarixiy taraqqiyoti va madaniy xususiyatlari bilan bog‘liq.

V.A. Nikonov toponimlarni o‘rganishda tarixiy omillarning muhimligini ta’kidlab, ularning semantik evolyutsiyasini hisobga olish zarurligini qayd etadi (Nikonov, 1965). Darhaqiqat, ko‘plab toponimlar vaqt o‘tishi bilan o‘zining dastlabki ma’nosini yo‘qotib, yangi semantik yuklama kasb etadi. Bu esa toponimlarning dinamik tizim ekanini ko‘rsatadi.

Yu.M. Lotman madaniyatni belgilar tizimi sifatida talqin qilib, unda tilning asosiy rolini ko‘rsatadi (Lotman, 1992). Obrazli toponimlar esa ushbu tizimda madaniy axborotni saqlovchi va uzatuvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Ular orqali tarixiy voqealar, ijtimoiy jarayonlar va madaniy qadriyatlar avloddan-avlodga uzatiladi.

Menimcha, obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifini yanada mukammallashtirish uchun ularni ko‘p darajali model asosida o‘rganish zarur. Bu modelda semantik, kognitiv va aksiologik komponentlar birgalikda hisobga olinishi lozim. Ayniqsa, bir toponimning bir nechta semantik guruhga tegishli bo‘lishi mumkinligini e’tiborga olish muhimdir.

Shuningdek, zamonaviy davrda toponimlarning sun’iy ravishda yaratilishi ham ushbu tasnifga ta’sir ko‘rsatmoqda. Yangi nomlar ko‘pincha marketing yoki siyosiy maqsadlarda yaratiladi va ular an’anaviy obrazlilikdan farq qiladi. Bu esa toponimikaning yangi bosqichga o‘tayotganini ko‘rsatadi.

Obrazli toponimlarning yana bir muhim jihati – ularning psixologik ta’sir kuchidir. Inson muayyan joy nomini eshitganida ongida muayyan obraz hosil bo‘ladi. Bu obraz esa uning qaror qabul qilish jarayoniga ta’sir qilishi mumkin. Masalan, ijobiy bahoga ega nomlar insonni jalb qilsa, salbiy baholi nomlar undan uzoqlashtiradi. Bu esa toponimlarning pragmatik va psixolingvistik funksiyalarini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek va ingliz tillaridagi obrazli toponimlarning leksik-semantik tasnifi ularning murakkab va ko‘p qatlamli semantik tuzilmasini ochib berishga xizmat qiladi. Ushbu tasnif orqali inson tafakkuri, madaniyati va tarixiy tajribasining lingvistik ifodasi yanada chuqurroq anglanadi. Obrazli toponimlar til tizimining eng boy qatlamlaridan biri bo‘lib, ularni kompleks yondashuv asosida o‘rganish zamonaviy tilshunoslikning dolzarb vazifalaridan biridir.

References:

1. Arutyunova, N. D. (1988). *Tipy yazykovykh znacheniy*. Nauka.
2. Jo‘rayev, B. (2010). *Toponimika asoslari*. Toshkent.
3. Kubryakova, E. S. (2004). *Yazyk i znanie*. Nauka.
4. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
5. Lotman, Y. M. (1992). *Semiosfera*. Iskusstvo-SPB.
6. Nikonov, V. A. (1965). *Vvedenie v toponimiku*. Nauka.
7. Rahmatullayev, Sh. (2006). *O‘zbek tilining izohli lug‘ati asoslari*. Toshkent.
8. Reformatskiy, A. A. (1967). *Vvedenie v yazykoznanie*. Moskva.
9. Smith, A. H. (1956). *English place-name elements*. Cambridge University Press.
10. Superanskaya, A. V. (1973). *Obshchaya teoriya imeni sobstvennogo*. Nauka.